

Андрєєва Олена Олександрівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2731-9225>
o.andrejeva@khai.edu

Тур Ірина Юріївна

здобувач вищої освіти другого року навчання, спеціальність 081 - Право, третій освітньо-науковий рівень доктор філософії з права (PhD) гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1630-7878>; e-mail: Iryna.Tur@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.4.06>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» ТА ЇЇ ФОРМ

Анотація: в даній статті авторкою проаналізовано історію виникнення та становлення сутності академічної доброчесності. Визначено важливість дотримання академічної доброчесності в наукових працях та дослідженнях в сучасній освіті та науці. Авторкою виокремлено етапи становлення та розвитку академічної доброчесності, які залежно від основних значущих аспектів укорінення академічної доброчесності запропоновано поділити на: I. період Середньовіччя; II. Епоха Відродження; III. Період Просвітництва (18-19 ст.); IV. Період глобалізації освіти і науки (20 ст.); V. Сучасність.

Акцентовано увагу, що така форма академічного плагіату як самоплагіат, тобто оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів передбачає, що автор не зможе використати в своїй майбутній роботі свої ж наукові праці. Так, наприклад, якщо здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії за період свого навчання в аспірантурі публікує проміжні результати своєї наукової діяльності, то в кінцевому варіанті підготовленого дисертаційного дослідження здобувач не зможе використати раніше опубліковані статті чи тези конференцій чи інші свої власні наукові результати, які попередньо були опубліковані. Адже, наявність самоплагіату виявляється під час перевірки дисертаційного дослідження на наявність чи відсутність плагіату на етапі подачі документів на розгляд кафедри для підготовки висновку про наукову новизну, цінність та практичне значення отриманих результатів. Виражається це в звіті про перевірку дисертаційного дослідження. Іншим питанням, якщо наукові праці здобувача вищої освіти були написані та опубліковані у співавторстві, тоді дійсно, потрібно зазначати факт співавторства у списку використаних джерел дослідження.

Ключові слова: академічний плагіат, освіта і наука, самоплагіат, академічна відповідальність, здобувач ступеня вищої освіти, підвищення якості вищої освіти.

Постановка проблеми. Академічна доброчесність є важливою основою у вищій освіті та відіграє ключову роль у забезпеченні чесності та надійності у навчально-дослідницькій роботі, визначаючи етичні норми та стандарти поведінки для всіх учасників освітнього процесу.

Я. О. Тицька та І. О. Доценко досліджували питання академічної доброчесності та академічної відповідальності у забезпеченні якості освіти; Є. О. Недогібенко виокремила складові елементи академічної доброчесності; Ю. М. Главчева визначила сучасні виклики академічної доброчесності;

Г. О. Ульянова та Н. П. Бааджи в своїх працях визначали академічну доброчесність як основу академічного успіху та ін.

Метою статті стало вивчення історії виникнення та закладення основ академічної доброчесності якісних характеристиках сучасної освіти, а також акцентувати увагу на окремих колізійних питаннях застосування принципів академічної доброчесності.

Виклад основного матеріалу. Питання забезпечення якості освіти у різні часи було дуже активним. Ще з часів середньовіччя філософи називали етичні принципи та наголошували на особистій

відповідальності при написанні творів, проведенні наукових досліджень.

Термін «академічна доброчесність» вказує на етичні норми та стандарти, які стосуються діяльності в академічному оточенні, зокрема університетах і наукових установах. Виникнення цього явища пов'язане з історією розвитку вищої освіти та наукової спільноти. На нашу думку, загальне розуміння про необхідність дотримання академічної доброчесності виникло в епоху Середньовіччя, а його законодавче визначення та відповідальність за недотримання академічної доброчесності триває до сьогодення.

На нашу думку, концептуально становлення академічної доброчесності є триваючим процесом, а етапи становлення, умовно, можна поділити наступним чином: I. період Середньовіччя; II. Епоха Відродження; III. Період Просвітництва (18-19 ст.); IV. Період глобалізації освіти і науки (20 ст.); V. Сучасність.

Зосередимо увагу на змістовному наповненні даних періодів та основних моментах, які дали можливість подальшого розвитку академічній доброчесності.

I. період Середньовіччя. В університетах Середньовіччя вже існували деякі етичні принципи, пов'язані з викладанням в університетах і здійсненням наукових досліджень. За цей період академічна спільнота розвивалася як центр знань і відокремлювалась від церковної та світської влади. В Середньовіччі було кілька філософів і вчених, які внесли свій вклад у розвиток академічної доброчесності, хоча сама теоретична конструкція «академічна доброчесність» не була сформульована. Так, наприклад, вчений і філософ Августин Аврелій (354–430) вніс важливий внесок у вивчення етичних норм. В його творах, таких як «О державі Божій» (*De Civitate Dei*), він розглядав етичні аспекти влади і поведінки.

Святий Фома Аквінський був доктором Церкви і філософом-схоластиком. У своїх творах, таких як «Сума теології», він розглядав питання справедливості, моралі і етики, що може бути пов'язане з академічною доброчесністю.

Франческо Петрарка (1304–1374) італійський поет і гуманіст, активно підтримував розвиток гуманістичної освіти та висловлював ідеї щодо чесності і інтегритету в наукових дослідженнях.

Італійський гуманіст і письменник, автор «Декамерона» Джованні Боккаччо (1313–1375), досліджував питання етики і моралі, в тому числі у сфері освіти.

Ці філософи і думки середньовіччя внесли свій вклад у формування етичних ідей, які могли б мати віддзеркалення в питаннях академічної доброчесності в подальшому розвитку вищої освіти.

II. Епоха Відродження. В даний період зростає роль науки і розробки наукових досліджень, що призвело до формування більш розгалуженої академічної спільноти. Вчені стали виражати свою автономію і важливість незалежного дослідження.

В період Відродження, численні науковці і гуманісти також вносили свій вклад у розвиток академічної доброчесності. Ось деякі видатні постаті цього періоду: Еразм Роттердамський (1466–

1536) - голландський гуманіст і філософ, відомий своєю критикою корупції в церковній і адміністративній сферах. У своїх творах він закликав до чесності, правдивості та моральності в освіті.

Томас Мор (1478–1535) - англійський юрист, гуманіст і філософ, автор «Утопії». Він висловлював ідеї про справедливість і гідність освіти, підкреслюючи важливість інтелектуальної чесності.

Нікколо Макіавеллі (1469–1527) - італійський політичний філософ, автор трактату «Державець». Хоча його праці часто асоціюються з реалістичною політикою, Макіавеллі також ставив питання етики та чесності у владі.

Франсуа Рабле (1494–1553) - французький письменник і гуманіст, автор роману «Гаргантюа і Пантагрюель». Його твори включали також ідеї про роль гідності та моралі в освіті.

Дані філософи і науковці періоду Відродження вносили вагомий вклад у вивчення етичних і соціальних питань, в тому числі, у сфері освіти та академічної доброчесності.

III. Період Просвітництва (18-19 ст.) з появою наукових журналів та організацією і проведенням інших наукових конференцій зростала необхідність стандартів інтегритету досліджень. Академічні спільноти почали розробляти етичні кодекси для вчених. Одним з перших це зробив Іммануїл Кант (1724–1804) - німецький філософ і педагог, автор «Критика чистого розуму» та «Метафізика моралі». Кант висловлював концепції щодо моралі, обов'язку та етики, які були важливі для академічного співтовариства.

Джон Стюарт Мілль (1806–1873) - англійський філософ і економіст, автор творів «Про свободу», активно виступав за свободу слова і думки, що мало важливе значення для академічної свободи.

Вільгельм фон Гумбольдт (1767–1835) - німецький філософ і політик, який вніс великий внесок у реформу вищої освіти. Він розвивав ідеї про важливість вільної та неутручальної науки.

Карл Фрідріх Гаузенгауер (1762–1842) - німецький філософ і педагог, один з представників романтизму. Він розвивав ідеї про виховання та освіти, які вплинули на формування академічних стандартів.

Ці вчені відіграли важливу роль у формуванні ідей про академічну доброчесність, свободу думки та роль освіти в суспільстві.

IV. Період глобалізації освіти і науки (20 ст.). У цей період були створені різні національні і міжнародні організації, такі як Міжнародна асоціація університетів (IAU), які сприяли розвитку академічної доброчесності.

Концепція чесності в дослідженнях стала ще важливішою. Основні положення щодо напрямків формування академічної чесності як складової професійної підготовки майбутніх фахівців в міжнародному освітньому просторі закладено також в таких документах, як: *The Magna Charta Universitatum* (1988, оновлена у 2020 р.) [3], *The Bucharest Declaration concerning: Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region* (2004) [4]; *Guidelines for an Institutional Codes of Ethics in Higher Education* (2012) [5]; етичних кодексах провідних університетів світу тощо.

V. Сучасність. У сучасному світі існують різні кодекси поведінки, етичні правила і політики, які регулюють академічну діяльність. Також розвиваються механізми виявлення та запобігання порушень академічної доброчесності, такі як антиплагіатні системи. Академічна доброчесність стала невід'ємною частиною вищої освіти та підготовки наукового дослідження, сприяючи збереженню високих стандартів інтегритету і довіри в академічній спільноті.

Відзначимо, що в даному періоді особливо важливого значення питання академічної доброчесності отримало в законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Так, в ст.6 Закону України «Про освіту» зазначено, що державна політика у сфері освіти та одним з принципів освітньої діяльності є, в тому числі, академічна доброчесність [1, ст.6].

Система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти) може включати систему та механізми забезпечення академічної доброчесності [1, ст.41].

В той же час, ст.42 Закону України «Про освіту» визначено поняття «академічної доброчесності» як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1, ст.42].

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Також відзначимо, що даною нормою більш чітко та жорсткіше визначено вимоги до здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників щодо дотримання академічної доброчесності. Водночас, визначено санкції як до здобувачів освіти, так і науково-педагогічних працівників за порушення норм та принципів академічної доброчесності.

Законодавець визначає, що дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Формами порушення академічної доброчесності визначаються наступні:

- академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

- самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

- фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

- фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

- списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

- обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу;

- хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

- необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

- надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

- вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [1, ст.42].

Проаналізувавши вище зазначені форми, акцентуємо увагу на проблемних питаннях їх застосування. В даному випадку маємо на увазі таку форму як самоплагіат, тобто оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Застосування даної форми передбачає, що автор не зможе використати в своїй майбутній роботі свої ж наукові праці. Так, наприклад, якщо здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії за період свого навчання в аспірантурі публікує проміжні результати своєї наукової діяльності, то в кінцевому варіанті підготовленого дисертаційного дослідження здобувач не зможе використати раніше опубліковані статті чи тези конференцій чи інші свої власні наукові результати, які попередньо були опубліковані.

Наявність самоплагіату виявляється під час перевірки дисертаційного дослідження на наявність чи відсутність плагіату на етапі подачі документів на розгляд кафедри для підготовки висновку про

наукову новизну, цінність та практичне значення отриманих результатів. Виражається це в звіті про перевірку дисертаційного дослідження. Іншим питанням, якщо наукові праці здобувача вищої освіти були написані та опубліковані у співавторстві, тоді дійсно, потрібно зазначити факт співавторства у списку використаних джерел дослідження.

На нашу думку, дана форма академічного плагіату як «самоплагіат» не може бути об'єктивно визначена, адже, сутністю її є посилання на результати своєї наукової та розумової роботи. При тому, що наприклад, підготовка дисертаційного дослідження є тривалим процесом (4 роки), то логічним, що дисертант періодично публікує свої наукові здобутки, наявність яких в свою чергу, є обов'язком здобувача, який визначено в підпункті 2 пункту 2 Наказу Міністерства освіти і науки України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 23.09.2019 р. № 1220 [2].

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти за порушення академічної доброчесності можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності за: 1) відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання; 2) позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєного вченого звання; 3) відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; 4) позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Заходи відповідальності за порушення академічної доброчесності передбачені і щодо здобувачів освіти за наступні порушення: 1) повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); 2) повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; 3) відрядження із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); 4) позбавлення академічної стипендії; 5) позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [1, ст.42].

Суб'єктом, який уповноважений притягувати до відповідальності як здобувачів освіти, так і педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти є колегіальний орган управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти.

Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права: ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження; особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності; знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності; оскаржити рішення про притягнення

до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

В Законі України «Про вищу освіту» визначено питання дотримання академічної доброчесності під час підготовки дисертаційного дослідження. Відзначено, що до захисту допускається дисертація, виконана здобувачем ступеня доктора філософії самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації є підставою для відмови у присудженні ступеня доктора філософії. Виявлення фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації у захищеній здобувачем дисертації є підставою для скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження йому ступеня доктора філософії та видачу відповідного диплома [6].

Втім, знову ж таки хочемо акцентувати увагу на трьох, на нашу думку, проблемних питаннях:

1. можливість застосування власних публікацій з посиланням на них. При здійсненні автоматизованої перевірки на наявність чи відсутність академічного плагіату система повинна враховувати наявність авторських публікацій, які написані та опубліковані самостійно автором без співавторів;

2. якість застосування автоматизованих систем перевірки академічного плагіату. Мова йде про якість автоматизованої обробки авторського тексту з використання академічної системи Strike Plagiarism;

3. проблема вказування академічним плагіатом авторського тексту, який був опублікований пізніше ніж першоджерело. В даному випадку маємо на увазі ситуації, коли при перевірці тексту на його академічну доброчесність може визначатися як плагіат частина тексту, яка була використана з першоджерела наступним автором, навіть, при посиланні на першоджерело.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищевикладене, відзначу, що питання дотримання академічної доброчесності завжди були цікавими для науковців, які цінують свій авторський твір. А їхні авторські права повинні бути захищені. В різні історичні періоди розвитку поняття академічна доброчесність дане поняття мало своє смислове наповнення. В минулому питання дотримання принципів академічної доброчесності сприймалося як моральний обов'язок не порушувати права інших авторів. Тоді ж як, на сьогоднішній день, дане явище розцінюється як обов'язок учасників освітнього процесу та наукової діяльності дотримуватися загальних принципів на унікальність авторського тексту, захищеність авторських прав та чистоту розвитку академічної науки в Україні.

Бібліографічні посилання

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39. Ст.380.

2. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 № 1220. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#Text>

3. The Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/>

4. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region (2004), Higher Education in Europe, 29:4, 503-507.

5. IAU-MCO Guidelines for an Institutional Code of Ethics in Higher Education. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/ethics_guidelines_finaldef_08.02.13.pdf

6. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Відомості Верховної Ради, 2014. № 37-38. Ст.2004.

Зразок для цитування:

Андрєєва О., Тур І. Застосування поняття «академічна доброчесність» та її форм. Пропілії права та безпеки: наук. журнал. Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. №4. С. 51-55. DOI: 10.32620/pls.2024.4.06.